

۳۹۹۳

هزاره‌ها

تفسیر موضوعی قرآن کریم

آموزه‌هایی از فضائل و حقوق اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن

حجت‌الاسلام دکتر فتح‌الله نهارزادگان

استاد پردیس فارابی (قم) دانشگاه تهران

نجاززادگان، فتح الله، ۱۳۳۷ -

تفسیر موضوعی قرآن کریم: آموزه‌هایی از فضائل و حقوق اهل بیت (علیهم السلام) در قرآن / فتح الله نجاززادگان. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، ۱۳۹۳.

دوازده، ۲۸۸ص: نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۲۷۴: علوم قرآن؛ ۲۱)

ISBN: 978-600-298-034-2

بها: ۶۰۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص [۲۵۹] - ۲۷۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. تفاسیر شیعه، قرن ۱۴. ۲. خاندان نبوت در قرآن. ۳. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه

خاوران - معاونت آموزش. ج. عنوان

۲۹۷/۱۷۹

BP۹۸/۲۸۶۷ ۱۳۹۲

۳۴۲۴۴۵۶

شماره کتابشناسی ملی

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران

تفسیر موضوعی قرآن کریم: آموزه‌هایی از فضائل و حقوق اهل بیت (علیهم السلام) در قرآن

مؤلف: حجت الاسلام دکتر فتح الله نجاززادگان

ویراستار: سعیدرضا علی عسکری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ناشر همکار: مرکز نشر هاجر (وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران)

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳

تعداد: ۶۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۰۲۵-۳۲۸۰۳۰۹۰

ص.ب. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵ تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اسکو، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۰۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

قم: انتهای بلوار امین، نبش کوچه ۵۱، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، تلفن: ۰۲۵-۳۲۶۰۳۳۲۰ (مرکز نشر هاجر)

۰۲۵-۳۲۱۴۴۴۰۰، نمابر: ۰۲۵-۳۲۶۰۳۶۷۱، ص.ب. ۰۲۵-۳۷۱۳۹۰۵۵۶۹۵، پیامک: ۰۲۵-۳۲۱۴۴۴۰۰

Website: www.whc.ir & www.Hajar.whc.ir Email: Hajar@whc.ir

سخن ناشران

حوزه‌های علمی شیعه، نگهبانان تراث جاوید معارف و علوم و پاسداران حریم شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین‌باور را در عرصه تعلیم و تربیت، دوچندان نموده است. دغدغه‌ای همیشگی عالمان متعهد، نسبت به اصلاح و غنابخشی کمتی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی، در راستای بالندگی و پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و کارآمد را، مورد تأکید قرار می‌دهد. البته از یک‌سو، منزلت و جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گران‌سنگ و ذخایر ارزشمند متون قویم از صلحای سلف و اراثت و اعتبار مؤلفان آنها، ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و وقت و زحمات و تأمل خاص و شایسته مبذول گردد و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شبهه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان امر پرورش و آموزش و برنامه‌ریزی درسی را، در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها، الگوها و قالب‌های نو و با ارتقای محتوایی، به پیرایش و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این‌رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران براساس ضرورت‌ها و نیازهای یادشده، نسبت به تولید متون درسی، اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و منتشر ساخته و سومین اثر مشترک خود را به جامعه علمی و آموزشی کشور تقدیم می‌دارند و در این فرآیند سعی داشته‌اند ضمن حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزشمند برجای‌مانده از عالمان گذشته، با کاربرست فناوری آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی هماهنگ با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوّب و متناسب با سطح علمی و انتظارات فراگیران ارائه کنند.

اثر حاضر از طرف گروه قرآن پژوهی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تهیه و به صورت مشترک با حوزه علمیه خاوران منتشر شده است. این کتاب به عنوان متن درسی برای طلاب سطح دو حوزه علمیه و دانشجویان رشته علوم قرآنی و حدیث و رشته‌های همگون با آن در مقطع کارشناسی ارشد تهیه شده است. امید آنکه دیگر علاقه مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند انتظار داریم با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌های اصلاحی خود ما را در جهت اصلاح این کتاب و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری دهند.

در پایان لازم می‌دانیم از مؤلف محترم اثر جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر فتح‌الله نجارزادگان و همچنین از ارزیابان محترم آن حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی، حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد اسعدی و حجت الاسلام والمسلمین دکتر علی فتحی سپاسگزاری نمایم.

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست اجمالی مطالب

بخش اول: کلیات

- فصل اول: تحلیل معنایی تفسیر و تفسیر موضوعی ۷
- فصل دوم: دسته‌بندی آیات و نگاهی به ویژگی‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن ۱۹
- فصل سوم: حکمت عدم تخریج نام ائمه (علیهم‌السلام) در قرآن ۳۱

بخش دوم: آموزه‌هایی از فضائل اهل بیت (علیهم‌السلام)

- فصل اول: فضیلت تطهیر ویژه ۴۳
- گفتار اول: تفسیر آیه تطهیر با تحلیل درون متن ۴۳
- گفتار دوم: تحلیل برون متن از آیه تطهیر و نقد شبهه ها ۵۸
- فصل دوم: فضیلت جدانپذیری از قرآن ۷۳

بخش سوم: آموزه‌هایی از حقوق اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن

- فصل اول: حق معرفت به اهل بیت (علیهم‌السلام) ۸۵
- فصل دوم: حق اطاعت ۹۷
- گفتار اول: تفسیر حق اطاعت در آیه اولی الامر ۹۷
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها ۱۰۹
- فصل سوم: حق ولایت در آیات ولایت ۱۱۹
- گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیات ولایت ۱۱۹
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها ۱۲۹
- فصل چهارم: حق ولایت در آیه عصمت ۱۴۳
- گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه عصمت (تبلیغ) ۱۴۳
- گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۱۵۵

فصل پنجم: حق ولایت در آیه اکمال

گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه اکمال ۱۷۱

گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۱۸۰

فصل ششم: حق مرجعیت دینی و علمی

گفتار اول: تفسیر حق مرجعیت دینی و علمی آیات اهل‌الذکر ۱۹۱

گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها ۲۰۱

فصل هفتم: حق وراثت زمین و احیای دین

گفتار اول: تفسیر آیه وراثت، استخلاف و آیه اظهار دین ۲۰۹

گفتار دوم: گامی در شخصیت‌شناسی احیاگر دین، امام مهدی (عج) ۲۲۷

فصل هشتم: حق مودت ۲۴۹

فهرست تفصیلی

۱	مقدمه
بخش اول: کلیات	
۷	فصل اول: تحلیل معنایی تفسیر و تفسیر موضوعی
۷	درآمد
۱۰	معناشناسی تفسیر
۱۳	معناشناسی تفسیر موضوعی
۱۶	خلاصه مبحث
۱۷	پرسش‌ها
۱۷	بحث و پژوهش
۱۷	برای مطالعه بیشتر
فصل دوم: دسته‌بندی آیات و نگاهی به ویژگی‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن	
۱۹	دسته‌بندی آیات درباره اهل بیت
۱۹	الف) دسته‌بندی آیات در سطح ظواهر و بطون قرآن
۲۱	ب) دسته‌بندی آیات براساس فضائل و حقوق اهل بیت (علیهم‌السلام)
۲۲	نگاهی به ویژگی‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن
۲۹	خلاصه مبحث
۲۹	پرسش‌ها
۳۰	بحث و پژوهش
۳۰	برای مطالعه بیشتر
فصل سوم: حکمت عدم تصریح نام انمه (علیه السلام) در قرآن	
۳۱	دیدگاه افراطی
۳۲	دیدگاه تفریطی
۳۳	دیدگاه معتدل

۳۵	آزمون امت، حکمت عدم تصریح
۳۹	خلاصه مبحث
۳۹	پرسش‌ها
۴۰	بحث و پژوهش
۴۰	برای مطالعه بیشتر

بخش دوم: آموزه‌هایی از فضائل اهل بیت (ع)

فصل اول: فضیلت تطهیر ویژه

۴۳	گفتار اول: تفسیر آیه تطهیر با تحلیل درون متن
۴۴	درآمد
۴۵	تحلیل واژگان
۵۳	تحلیل درون متن از آیه
۵۸	گفتار دوم: تحلیل برون متن از آیه تطهیر و نقد مناقشه‌ها
۵۸	تحلیل برون متن
۶۹	خلاصه مبحث
۷۰	پرسش‌ها
۷۱	بحث و پژوهش
۷۱	منابع برای مطالعه بیشتر

فصل دوم: فضیلت جدانپذیری از قرآن

۷۳	تبیین جدانپذیری اهل بیت (ع) از قرآن
۷۳	آثار همتایی و جدانپذیری اهل بیت (ع) از قرآن
۷۷	خلاصه مبحث
۸۱	پرسش‌ها
۸۱	بحث و پژوهش
۸۱	برای مطالعه بیشتر

بخش سوم: آموزه‌هایی از حقوق اهل بیت (ع) در قرآن

فصل اول: حق معرفت به اهل بیت (ع)

۸۵	ضرورت شناخت اهل بیت (ع)
۸۵	معناشناسی اهل بیت (ع)
۸۷	خلاصه مبحث
۹۴	پرسش‌ها
۹۴	بحث و پژوهش
۹۵	برای مطالعه بیشتر

فصل دوم: حق اطاعت	۹۷
گفتار اول: تفسیر حق اطاعت در آیه اولی الامر	۹۷
واژگان	۹۸
تفسیر آیه اولی الامر	۹۹
تحلیل درون متنی از آیه	۹۹
تحلیل برون متنی (استناد به روایات)	۱۰۲
۱. انحصار معنای اولی الامر به معصومان	۱۰۲
۲. اولی الامر و اوصاف ویژه	۱۰۴
۳. اولی الامر در ردیف خدا و پیامبر	۱۰۵
۴. پیوند «اولی الامر» با اوصاف عترت	۱۰۶
گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها	۱۰۹
دسته اول: مناقشه در روایات شیعی و نقد آن	۱۰۹
دسته دوم: مناقشه در دلالت آیه و نقد آنها	۱۱۴
اشکال اول: شرط معرفت و دسترسی به اولی الامر	۱۱۴
اشکال دوم: عدم تطبیق اولی الامر با صیغه جمع بر یک فرد	۱۱۵
اشکال سوم: عدم تطبیق اولی الامر بر مفاد آیه	۱۱۵
خلاصه مبحث	۱۱۷
پرسش‌ها	۱۱۷
بحث و پژوهش	۱۱۸
برای مطالعه بیشتر	۱۱۸
فصل سوم: حق ولایت در آیات ولایت	۱۱۹
گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیات ولایت	۱۱۹
تحلیل واژگان	۱۲۰
تفسیر آیات ولایت	۱۲۲
گفتار دوم: ارزیابی و نقد شبهه‌ها و تردیدها	۱۲۹
دسته اول: مناقشه‌ها در سبب نزول آیات ولایت	۱۲۹
نقد مناقشه‌ها در سبب نزول آیه	۱۳۱
دسته دوم: مناقشه‌ها در دلالت آیات بر امر ولایت	۱۳۴
نقد مناقشه‌ها در دلالت آیه	۱۳۴
خلاصه مبحث	۱۴۰
پرسش‌ها	۱۴۰
بحث و پژوهش	۱۴۱
برای مطالعه بیشتر	۱۴۱

فصل چهارم: حق ولایت در آیه عصمت	۱۴۳
گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه عصمت (تبلیغ)	۱۴۳
واژگان	۱۴۴
تفسیر آیه عصمت (تبلیغ)	۱۴۶
تحلیل درون‌متنی از آیه	۱۴۶
تحلیل برون‌متنی (استناد به روایات)	۱۵۲
گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها	۱۵۵
محور اول: مناقشه در اعتبار احادیث نزول آیه درباره امام علی علیه السلام	۱۵۵
نقد مناقشه	۱۵۷
محور دوم: مناقشه در معنای پیشوا برای «مولی»	۱۶۱
ادله اثبات معنای پیشوا برای «مولی»	۱۶۱
الف) ارتباط نزول آیه با ابلاغ ولایت امام علی علیه السلام	۱۶۲
ب) دل‌نگرانی پیامبر صلی الله علیه و آله و بیم از تکذیب	۱۶۲
ج) پیوند غدیر با جریان بُریده آسلمی	۱۶۲
د) «ره مولی» به جای «مولی» در حدیث غدیر	۱۶۴
ه) تعبیر «ألیت الی بکم من أنفسکم» در صدر اعلان ولایت	۱۶۴
و) پیوند جریان غدیر با حدیث تقلین	۱۶۵
ز) ارتباط آیه عصمت با ایت ولایت و اولی الامر	۱۶۶
ح) پیوند آیه عصمت با آیه اکمال	۱۶۶
خلاصه مبحث	۱۶۸
پرسش‌ها	۱۶۹
بحث و پژوهش	۱۶۹
برای مطالعه بیشتر	۱۷۰

فصل پنجم: حق ولایت در آیه اکمال	۱۷۱
گفتار اول: تفسیر حق ولایت در آیه اکمال	۱۷۱
واژگان	۱۷۱
تفسیر آیه اکمال	۱۷۲
تحلیل درون‌متنی از آیه	۱۷۳
تحلیل برون‌متنی (استناد به روایات)	۱۷۶
گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها	۱۸۰
مناقشه در اعتبار روایات و نقد آنها	۱۸۰
مناقشه در دلالت آیه و نقد آن	۱۸۵
خلاصه مبحث	۱۸۷
پرسش‌ها	۱۸۸

۱۸۸		بحث و پژوهش
۱۸۹		برای مطالعه بیشتر
۱۹۱		فصل ششم: حق مرجعیت دینی و علمی
۱۹۱		گفتار اول: تفسیر حق مرجعیت دینی و علمی آیات اهل الذکر
۱۹۲		تحلیل واژگان
۱۹۳		معناشناسی اهل الذکر
۱۹۸		وجوه جمع روایات با سیاق آیات
۲۰۱		گفتار دوم: ارزیابی و نقد مناقشه‌ها و تردیدها
۲۰۱		مناقشه در مفاد روایات
۲۰۱		نقد مناقشه
۲۰۶		خلاصه مبحث
۲۰۷		پرسش‌ها
۲۰۷		بحث و پژوهش
۲۰۸		برای مطالعه بیشتر
۲۰۹		فصل هفتم: حق وراثت زمین و احیاناً من
۲۰۹		گفتار اول: تفسیر آیه وراثت، استخلاف و آیه اظهار دین
۲۰۹		آیه وراثت صالحان
۲۱۱		تفسیر آیه استخلاف قوم موعود
۲۱۷		تفسیر آیه اظهار دین
۲۲۵		خلاصه مبحث
۲۲۵		پرسش‌ها
۲۲۶		بحث و پژوهش
۲۲۶		برای مطالعه بیشتر
۲۲۷		گفتار دوم: گامی در شخصیت‌شناسی احیاگر دین، امام مهدی عج
۲۲۷		درآمد: ضرورت شخصیت‌شناسی امام مهدی عج
۲۲۹		حیات امام مهدی عج
۲۳۰		امام مهدی عج و مقام امامت
۲۳۲		امام مهدی عج از اهل بیت پیامبر اکرم ع
۲۳۵		امام مهدی عج خلیفه الله
۲۳۷		نوع خلافت امام مهدی عج
۲۴۶		خلاصه مبحث
۲۴۷		پرسش‌ها
۲۴۷		بحث و پژوهش

۲۴۸	 برای مطالعه بیشتر
۲۴۹	 فصل هشتم: حق مودّت
۲۴۹	 تفسیر حق مودّت در آیه مودت
۲۴۹	 تفسیر آیه مودّت
۲۵۴	 نگاهی به پیامدهای محبت به اهل بیت (ع)
۲۵۶	 خلاصه مبحث
۲۵۶	 پرسش‌ها
۲۵۶	 بحث و پژوهش
۲۵۷	 برای مطالعه بیشتر
۲۵۹	 منابع و مأخذ
۲۷۱	 نمایه موضوعات

مقدمه

درس «آموزه‌هایی از فضائل و حقوق اهل بیت در قرآن» در حد دو یا سه واحد برای «تفسیر موضوعی» طراحی شده است. هدف از این درس آشنایی با تفسیر مجموعه‌ای از آیات در شأن اهل بیت (علیهم‌السلام) در قرآن است و حدود ۶۵٪ آن از کتاب‌های تفسیر تطبیقی نگارنده است. کتاب حاضر به همین منظور در قالب سیزده فصل، در سه بخش کلی نگاشته شده است. بخش اول: کلیات، مشتمل بر سه فصل. بخش دوم: شرح پاره‌ای از فضائل و مناقب اهل بیت (علیهم‌السلام) در دو فصل و بخش سوم شرح و تبیین آموزه‌های حقوق اهل بیت (علیهم‌السلام) در هشت فصل است. در طراحی محتوایی این کتاب کوشیده شده به چنانچه نکات اساسی توجه شود:

۱. کمیت و حجم فصل‌ها متناسب با بازه زمانی تدوین گردد.
۲. منطبق بر تعالیم قرآن و احادیث معصومان (علیهم‌السلام) باشد؛
۳. متناسب با نیازها و سطح مخاطبان سامان یابد؛
۴. حتی الامکان سرفصل‌های این درس را پوشش دهد؛
۵. موضوعاتی که حجم آنها از یک جلسه درس بیشتر است به دو گفتار به صورت منطقی تقسیم گردد؛
۶. کم و بیش به شبهه‌ها و مناقشه‌ها بپردازد و آنها را پاسخ دهد؛
۷. در آغاز هر درس آیه کلیدی متناسب با موضوع درس را یادآور شود؛
۸. چند پرسش در متن درس‌ها با عنوان «بیندیشید» برای فعالیت در کلاس مطرح شده است. در این اثر در پایان هر فصل افزون بر «خلاصه مبحث» پرسش‌هایی از متن استخراج شده و سپس بخشی با عنوان «پژوهش و گزارش» و «برای مطالعه بیشتر» گشوده شده است تا

دانش پژوهان توان خود را در پژوهش بیازمایند، یا با تلخیص و گزارش آثار پیشنهادی، معلومات خود را درباره موضوع درس گسترش دهند. این بخش می تواند به صلاحدید استاد به صورت اختیاری یا الزامی باشد.

سیری در پیشینه پژوهش

موضوع «اهل بیت (علیهم السلام) در قرآن» با منابع فراوان و گوناگون پیوند دارد. برای نمونه، این موضوع با تمام کتاب ها و رساله هایی که درباره «امامت» به شیوه کلامی نگاشته شده اند، مرتبط است. چون اساساً متکلمان شیعی از آیات قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام) برای تبیین ابعاد حقوقی و فضائل اهل بیت (علیهم السلام) بهره گرفته و بعد ولایت و امامت اهل بیت (علیهم السلام) را ترسیم کرده اند. در این قلمرو نویسندگانی نامدار به چشم می خورند که برخی از آنان از اجلای اصحاب ائمه طاهرين و بزرگان ادب، دانش و مفاخر امامیه اند. از خلیل بن احمد فراهیدی (م ۷۰ق)، یونس بن عبد الرحمن (م ۲۰۰ق)، محمد بن ابوعمر (م ۲۱۷ق) گرفته تا علم الهدی شریف مرتضی (م ۴۳۸ق) با کتاب المناقب فی الامامة و شیخ الطائفة طوسی (م ۴۶۰ق) با کتاب تلخیص الشافعی - که در واقع بازخوانی کتاب الشافعی است - و دیگر بزرگان شیعی که نگارنده بخشی از آثار آنان را در مقدمه کتاب دوم از تفسیر تطبیقی، فهرست کرده است.

منابع و آثاری که با موضوع ما تناسب بیشتری دارند عبارت اند از: «منابع روایی»، «کتاب های جامع» و «کتاب های انتقادی» که به صورت فشرده بخشی از فهرست آنها را در اینجا ملاحظه می کنید.

الف) منابع روایی: منابع روایی در این زمینه کتاب هایی است که به جمع آوری روایات درباره آیات ناظر به اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته اند. اهتمام این نوع منابع به گردآوری تمام شواهد از کتاب خداست که به نحوی به معرفی فضائل و مناقب اهل بیت (علیهم السلام) و حقوق و موقعیت آنان اشاره دارد. از جمله آنها، کتاب هایی هستند که به بیان شأن نزول ها یا تبیین های نبی اکرم (صلی الله علیه و آله) و خود اهل بیت (علیهم السلام) درباره آیات وحی پرداخته است. از این نمونه می توان به جز کتاب های مناقب که عرصه ویژه با کمیتی قابل توجه در این بازه اند، به این کتاب ها اشاره کرد: شواهد التنزیل، نوشته حاکم عیبدالله حسکانی حنفی (د حدود ۴۷۰ق)، تأویل الآیات الظاهرة، تألیف سید شرف الدین استرآبادی (از دانشمندان قرن دهم)، مرآة الانوار، نگاشته فتونی عاملی (د. قرن دوازدهم)، اللوامع النورانية فی اسماء علی (علیه السلام) و اهل بیتی القرآنیة، موسوعة الإمامة فی مصادر

اهل السنة، که در فصل دوم از جلد دوم تحت عنوان اهل البيت في القرآن، تعداد هزار و هفتصد و پنجاه و چهار روایت نقل کرده است. همین طور از کتاب اهل البيت في القرآن الكريم، تألیف علی جلانیان^۱ و اهل البيت في الكتاب والسنة نوشته محمدی ری شهری با ترجمه اهل بیت در قرآن و حدیث از سوی حمیدرضا شیخی یاد کرد.

محقق ارجمند تفسیر الحبري - ابو عبدالله الكوفي الحسين بن الحكم (د ۲۸۶ق) - در مقدمه عالمانه خود ۶۵ کتاب در این باره نام برده و تأکید می کند قصد تتبع کامل را نداشته است.^۲ در کتاب تبویب الذریعة نیز به پاره ای از این منابع^۳ مانند آیات الأئمة، از لاریجانی، الآیات البازلة فی فضائل العترة الطاهرة، اثر شیخ تقی الدین عبدالله الحلبي و... بر می خوریم. در خصوص آیات نازله درباره امام مهدی (عج) نیز می توان این منابع را برشمرد: المحجة فیما نزل فی القائم الحجة، نوشته سید هاشم بحرانی (د ۱۱۰۹ق)، معجم احادیث الامام المهدی (که به گردآوری ۲۶۰ آیه از آیات قرآنی درباره امام مهدی پرداخته است)، المهدی فی القرآن، نگاشته سعید ابو معاش.

کتاب های روایی یاد شده نیز در تفسیرهای جامع مآثور مانند الدر المنثور، از جلال الدین سیوطی (د ۹۱۰ق) و الزهرانی فی تفسیر القرآن، نوشته سید هاشم بحرانی (د ۱۱۰۹ق) یا کتاب های اسباب النزول مانند اسباب النزول، از واحدی نیشابوری، لباب النقول، از جلال الدین سیوطی و به طور مشخص تر، کتاب رجال نزل فیهم قرآن، اثر عبدالرحمن عمیره است که به تناسب آیات، به ذکر روایات در اسباب النزول پرداخته و روایات را ارزش گذاری کرده است. در همان مقدمه تفسیر الحبري فهرست ۲۹ کتاب در باب اسباب النزول را مشاهده می کنیم.^۴ ناگفته پیداست پژوهشگر در استفاده از این منابع باید درجه اعتبار این کتاب ها و میزان استحکام روایات در آنها را در نظر گیرد.

ب) کتاب های جامع: اندیشمندان ولایت مدار شیعی در باب اهل بیت پژوهی، کتاب های جامعی نیز رقم زده اند؛ مانند: مناقب آل ابی طالب نوشته محمد بن علی بن شهر آشوب (د ۵۸۸ق)، کشف الغمّة فی معرفة الائمة، تألیف علی بن عیسی اربلی (د ۶۹۲ق)، احقاق الحق و إزهاق الباطل، اثر قاضی سید نورالله شوشتری (د ۱۰۱۹ق) و اثبات الهداة بالنصوص

۱. دو جلد از این کتاب تا پایان سوره بقره را به خود اختصاص داده است.

۲. ر.ک: تفسیر الحبري، مقدمه حسینی جلالی، ص ۱۵۲.

۳. ر.ک: دیاجی، تبویب الذریعة، ص ۸۰-۸۱.

۴. تفسیر الحبري، مقدمه حسینی جلالی، ص ۱۳۲-۱۳۸.

والمعجزات، اثر شیخ محمد حسن حر عاملی (د ۱۱۰۴ق)، مدینه معاجز الائمة، نوشته سید هاشم بحرانی (د ۱۱۰۷ق)، عبقات الأنوار فی امامة الائمة الأطهار، از سید حامد حسین الکهنوی (د ۱۳۰۶ق)، الغدير فی الکتاب والسنة والأدب، تألیف شیخ عبدالحسین احمد امینی (د ۱۳۹۰ق). در این بخش می‌توان به شرح‌های زیارت جامعه کبیره، مانند ادب فنای مقربان، از آیت‌الله جوادی آملی نیز اشاره کرد.

ج) کتاب‌های انتقادی: پاره‌ای از نگاشته‌ها در این زمینه انتقادی هستند؛ از این نظر که ناظر به دیدگاه‌های مخالف نیز هست.

برخی آثار مدوّن در این زمینه نیز عبارت‌اند از: کتاب‌های پربهای علامه حلی (د ۷۲۸ق) در باب امامت، همانند الألفین و نهج الحق که در آن به ۸۴ آیه از قرآن در امر ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام) استناد شده است، با کتاب منهج الکرامة فی الإمامة و نقد آن از سوی ابن تیمیه حرانی (د ۷۲۸ق) به نام «منهج السنة النبویة فی الرد علی الشيعة القدریة» و کتاب پیر ارج النقض، از نصیرالدین عبد الجلیل قزوینی (ق ۶) از نگاشته‌های معاصر نیز غیر از الغدير علامه امینی که از آن نام بردیم، باید از کتاب دلائل الصدق مرحوم محمد حسین مظفر و کتاب پرآوازه و گران سنگ المراجعات از سید شرف‌الدین عاملی (د ۱۳۷۷ق) — که در آن ۵۴ آیه در این زمینه استناد شده — و کتاب الامامة و اهل البيت، از شهید سید محمد باقر حکیم و «معركة اهل البيت فی ضوء الکتاب والسنة» از سید راضی حسینی و شخصیت‌شناسی اهل بیت در قرآن، از دکتر ولی‌الله نقی‌پور نام برد.

در این پیشینه باید از منابع فهرست‌شناسی نیز یاد کرد مانند معجم ما کتب عن الرسول و اهل البيت (جلد ۹ و ۱۰) از عبد الجبار الرفاعی؛ کتاب شناخت اهل البيت، از مجمع جهانی اهل بیت؛ کتابنامه حضرت مهدی (علیه‌السلام) اثر علی‌اکبر مهدی‌پور، و بالأخره به منابع بسیار فراوان دیگر که در این باره نگاشته شده است. لوح فشرده «نور الولاية» نیز که در آن متن کامل ۱۲۶ جلد از منابع مهم در زمینه امامت و ولایت گرد آمده و نیز لوح فشرده «امام مهدی در آینه قلم» تولید پایگاه اطلاع‌رسانی پارسا، راهگشاست.

با این پیشینه کهن و پربار در بحث، باز هم به نظر می‌رسد جای بررسی تفسیر آیات ولایت درباره اهل بیت به عنوان کتاب درسی مشهود است تا بر غنای مباحث بیفزاید و زوایای بیشتری از آموزه حقوق و مناقب اهل بیت (علیهم‌السلام) را نمایان سازد.

نگارنده با اذعان به کاستی‌های این اثر، از صاحب‌نظران و دانش‌پژوهان انتظار دارد، با ارائه انتقادهای و پیشنهادهای خود، وی را یاری رسانند.